

İlk Dönem Fütüvvetnâmelerine Göre Ahîliğin İtikâdî Temelleri*

HİLMİ KARAAĞAÇ*

Özet: Ahîlik teşkilatı, Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillah'ın kurduğu fütüvvet teşkilatının geliştirilerek Türk toplumuna uyarlanmış bir devamı niteliğindedir. Fütüvvet teşkilatın usul, adap ve erkânını tespit etmek amacıyla Fütüvvetnâmeler kaleme alınmıştır. Bu esasları temellendirme anlamında sıkça ayet ve hadislere müracaat edilmiştir. Ahîliğin, ahlaki ve eğitimsel ilkelerini ve temel kurallarını Fütüvvet teşkilatından aldığı kabul edildiğinde Ahîliğin itikâdî temellerinin tesbitinde Fütüvvetnâmeler büyük önem arz etmektedir. Çalışmamızda Fütüvvetnâmelerden yola çıkarak Ahîliğin ahlaki yapısının itikâdî temelleri tespit edilerek İslam inanç esaslarının Ahîliğin ahlaki boyutuna etkileri ortaya konulacaktır. Fütüvvetin temel amacı Allah'ın rızasını kazanmaktır. Kişiye Allah'ın rızasını kazandıracak ve onu ebedi saadete ulaştıracak ameller ve ahlaki davranışlar Fütüvvetnâmelerin ana temasıdır. İslam inanç esasları Fütüvvetnâmelerde bu ana tema çerçevesinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Fütüvvetnâme, ahîlik, itikad, mezhep.

* Bu makale, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi tarafından 19-20 Eylül 2012 tarihlerinde Kırşehir'de düzenlenen *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*'nda sunulan "Fütüvvetnâmeler Bağlamında Ahîliğin İtikâdî Temelleri" adlı tebliğin gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

* Y. Doç. Dr. | Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Faith Basis of the Akhi-Order According to Early Futuwwatnamahs

HİLMİ KARAAĞAÇ

Abstract: The Akhi community can be defined as an continuation of the Futuwwah organization established by the Abbasid Caliph en-Nasır li-Dinillah (1180-1225) that has been adopted to the Turkish society. Futuwwatnamahs were produced in order to make the organization's styles, manners and procedures. Quranic verses and hadiths were heavily used in the futuwwatnamahs. Given that the Akhi organization is based on the Futuwwah organization in terms of ethical and educational principles, futuwwatnamahs provide invaluable sources to identify the faith basis of the Akhi organization. In this study, the faith basis of the Akhi organization will be revealed based on futuwwatnamahs, and the effects of Islamic faith on the ethical patterns of the Akhi organization will be uncovered. The major goal of futuwwat is to gain the consent of Allah. Those actions and ethical behavior leading to this consent are among major topics of the futuwwatnamahs. The principles of Islamic faith are interpreted within this context in futuwwatnamahs.

Keywords: Futuwwah, futuwwatnamah, akhism, belief, sect.

Giriş

Fetâ, sözlükte “genç, yiğit, cömert”, fütüvvet ise “gençlik, kahramanlık, cömertlik” anlamlarına gelir.¹ Fütüvvetin çok çeşitli tanımları yapılmakla birlikte genel anlamda fütüvvet; güzel ahlak, terbiye ve nezaket olarak tanımlanmıştır.² Kur’an-ı Kerim’de “fetâ” kelimesi hem dinî içerikli bir sıfat, hem de takdir edilen bir vasıf anlamı taşımaktadır.³

Şecaat, iffet, cömertlik ve diğergamlık gibi üstün vasıfları kendisinde barındıran fetâ düşüncesine, bütün toplumlarda olduğu gibi İslam öncesi Arap toplumunda da rastlamak mümkündür. Ancak fütüvvet kavramının iffetli, cesur ve cömert gibi vazgeçilmez niteliklerini toplayan, merkezi iktidarın zayıfladığı zamanlarda toplum düzenine ve siyasi otoriteye karşı çıkan genç ve bekar erkeklerden oluşan bir sosyal kesimi belirleyen bir hüviyetle tarih sahnesine çıkışı Abbasiler döneminde olmuştur.⁴ Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillah (1180-1225), fütüvvet müessesini kendine bağlamak suretiyle onu devletin resmi bir kurumu haline getirmiştir. Böylelikle o, merkezi yönetimin zayıfladığı dönemlerde siyasi otoriteyi tehdit eden fütüvvet kurumunun siyasi desteğini yanına almıştır.⁵

Ahilik teşkilatı, en-Nasır li-Dinillah’ın kurduğu fütüvvet teşkilatının geliştirilerek Türk toplumuna uyarlanmış bir devamı niteliğindedir. Ahiliğin, ahlaki ve eğitimsel ilkelerini ve temel kurallarını Fütüvvet teşkilatından aldığı göz önünde tutulursa Ahiliğin itikâdi temellerinin tespitinde Fütüvvetnâmelerin büyük önem arz ettiği açıkça görülür. Fütüvvetnâmeler, fütüvvet teşkilatı mensuplarının bilmesi gerekli olan esasları ihtiva eden adap ve erkân konularının ağırlıklı olarak yer aldığı eserlerdir. İnanç konuları bu eserlerde müstakil başlıklar altında ele alınmadığı gibi teolojik tartışmalara da rastlanmaz. Ancak fütüvvet teşkilatının ve Ahiliğin adap ve erkanın temellendirilmesinde inanç esaslarının önemli bir yeri

¹ Çağatay, Neşet, *Ahilik Nedir?*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1990, s. 2.

² Sülemî, Ebi Abdurrahman Muhammed b. el-Hüseyin. *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev. Süleyman Ateş), AÜİF. Yay., Ankara, 1977, 460-461.

³ Nisâ, 4/27; Yusûf, 12/30,36,62; Kehf, 18/10,13,60,62; Enbiyâ, 21/60.

⁴ Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, c.13, İstanbul, 1996, s. 261.

⁵ Ocak, “Fütüvvet”, s. 261.

mevcuttur. Fütüvvetnâmelerde itikâdî konular; fütüvvet esaslarının birer dayanağı olarak yeri ve zamanı geldikçe temas edilen hususlar olmuşlardır.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda fütüvvet teşkilatın usûl, adap ve erkânını tespit etmek amacıyla Fütüvvetnâmeler kaleme alınmıştır. Bu anlamdaki ilk Fütüvvetnâme, Abbasi Halifesi Nasır li-Dinillah'ın danışmanı ünlü mutasavvıf Şihabeddin es-Sühreverdi (ö.1234)'ye yazdırdığı Risâletü'l-Fütüvve'dir. Ondan sonra özellikle Ortadoğu İslam dünyasında çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe Fütüvvetnâme kaleme alınmıştır.⁶ XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da Ahilik teşkilatının gelişme göstermesiyle birlikte çok sayıda âhi Fütüvvetnâmeleri de ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, erken dönem eserleri sayılabilecek bazı Fütüvvetnâmelerden yola çıkılarak, fütüvvet teşkilatının ve Ahiliğin itikâdî temelleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. İman ve İman Esasları

İman, *emn* ve *emân* köklerinden türemiş olup tasdik anlamına gelir. Tasdik ise haber verenin hükmüne boyun eğmek, onu kabul etmek ve verilen haberi doğru saymaktır. Din dilinde iman, genel olarak "Hz. Peygamberin Allah'tan getirdiği zaruri olarak bilinen her şeyi tasdik etmek" şeklinde tanımlanır.⁷ Ancak bu imanın keyfiyeti konusunda Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İhtilaf edilen temel husus; iman için söz konusu tasdik kalbî, zihnî (bilgi), lisanî (ikrar) ve fiilî (amelî) tasdik türlerinden hangisini ya da hangilerini kapsadığı noktasındadır. Ehl-i Sünnet, imanı kalp ile tasdik ve dil ile ikrar olarak tanımlar ve iman tanımında amele yer vermez. İmam Eş'ari imanı, 'kalp ile tasdik' olarak tanımlar. Ebu Hanife ve İmam Maturidi'ye göre ise iman, 'tasdik'tir.'⁸ Amel ise imanın ayrılmaz bir cüzü olmayıp, onun zorunlu sonucudur.⁹ Ehl-i Sünnet, amelî imana dahil etmediğinden büyük

⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetname", *DİA*, c.13, İstanbul, 1996, s.264.

⁷ Sâbüni, Nureddin Ahmed b. Mahmud, *el-Bidâye fî usûlî'd-dîn*, *Maturidiyye Akaidi* (çev. Bekir Topaloğlu), DİB. Yay. Ankara, 1998. s.91.

⁸ Mâturidî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitabü't-Tevbid*, Dar Sader Yay., Beyrut, 2010, s.475.

⁹ Mâturidî, *Kitabü't-Tevbid*, s.477.

günah sahibini mümin olarak kabul ederler. Günah sahibinin ahiretteki durumu ise Allah'a kalmıştır.

Hariciler, Mu'tezile, Şia ve Selefîye'ye göre iman; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve erkân ile amel etmektir.¹⁰ Amelleri imanın birer cüzü olarak kabul eden bu mezheplerde ise ameli terk edenin ve büyük günah sahibinin durumu farklılık arz etmektedir. Haricilere göre büyük günah sahibi kâfir ve müşrik olup ebedî cehennemlidir. Mu'tezile'ye göre büyük günah sahibi imandan çıkmakla beraber küfre girmez. Onun durumu iman ile küfür arası (el-menziletü beyne'l-menziletayn) bir yeredir. Ancak tövbe etmeden ölürse ebedî cehennemdedir.

İman sahibi olmak ve iman esasları, fütüvvetin ve Ahiliğin temelini oluşturur. Çünkü bir ağaca benzetilen fütüvvetin aslı; doğruluk, temizlik, emanet, takva, kerem, mürüvvet ve hayadan çıkar. Bunlar da imanın vasfıdır ki kim bu sıfatlardan dışarıysa Allah, ondan ayırır, uzaktır.¹¹ İman sahibi olmak fütüvvet sahibi olmanın temel şartıdır. İman sahibi olmayan kâfirler ve münafıklara fütüvvet verilmez ve onlar fütüvvet teşkilatına kabul edilmezler.¹²

Fütüvvet huylarının temeli doğru inanış ve açık yakındır. İnanış gevşek olursa, insanın ayağı sürçer. Hatta yakîn, amelin ruhudur. Nasıl beden ruhsuz dirilemez, hareket edemez ve sürekli olmazsa amel de yakîn olmadıkça kabul olmaz, doğrulmaz ve düzene girmez.¹³ Ahde vefa, fütüvvet mahsus huylardandır. Fütüvvetnâmelere göre iman ile ezeli ahit arasında güçlü bir ilişki vardır. Yüce Allah, Adem'i yaratınca insan zürriyyetine "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap etmiş ve hepsi "Evet." cevabını vermiştir.¹⁴ İnsanların bazıları verdikleri bu sözde durdular, bazıları sözle-

¹⁰ Eş'ârî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve İbtîlafu'l-Musallîn*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, s.125-126.

¹¹ Harburtî, Ahmed, "Tuhfetü'l-Vasâyâ", (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde), İstanbul, 1950, s.212.

¹² Semnânî, Alâ al-Devle, "Fütüvvet Hakkında Risâle", (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde). İstanbul, 1950, s. 316; Gölpinarlı, Abdülbaki, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde), İstanbul, 1954, s. 121.

¹³ Kâşânî, Abdülrezzak, "Tuhfetü'l-İhvan", (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde), İstanbul, 1950, s.281.

¹⁴ A'raf, 7/172.

rinden döndüler, bazıları da o sözden yüz çevirdikten sonra tekrar o söze geldiler. Verdikleri sözde sebat edenler; peygamberler, veliler ve salih kullardır. Yüz çevirip inkarda kalanlar kâfirlerle müşriklerdir. Yüz çevirdikten sonra tekrar ikrar edenlerse fasıklardır ki, kötülükte bulunurlar, sonra döner tevbe ederler.¹⁵

Ezeli ahit, Allah'ın kendini tanıma ve birliğini bildirme kuvvetini insanın yaratılışında eşsiz, örneksiz olarak meydana getirmesi ve akli delilleri onun tabiatına ihsan etmesi, insanın da bu yaratılışı kabul etmesidir. Bu kabulün halihazırda bağlantısı da yüce Allah'ın ilahlığını ve birliğini tasdik etmek, İslam şeriatının hükümlerine uymak, kulluk vazifelerini yapmak ve ilahlık hukukunu eda eylemektir.¹⁶ İman-amel ilişkisi Fütüvvetnâmelerde önemli bir yer tutar. Allah'ı tanımak ve bir bilmek kuvvetiyle Allah'a ait gerçekleri bilmek, ancak iman sahibi olmanın doğurduğu hükümlere uymakla bilfiil zuhur eder. Bu Allah'a vefa göstermenin manasıdır. Yüce Allah "Ey insanlar! Bağlandığımız şeylere vefa edin."¹⁷ buyurmuştur.¹⁸

Buna göre zâhirî ameller bâtındaki imanın neticesi, yansıması, ortaya çıkışı ve göstergesidir. Fütüvvetnâmelerde sıkça atıf yapılan 'Namazı olmayanın imanı yoktur. Zekâtı olmayanın namazı yoktur. Haya imanın bir şubesidir.' gibi rivayetleri 'Bu ibadetler kalpteki imanın tezhürüdür.' şeklinde anlamak mümkündür. Fütüvvet ehlinin iman-amel ilişkisine dair tasavvuru, ameli imandan bir cüz kabul eden Selefî, Haricî, Şîî ve Mu'tezelî düşünce yapısını çağrıştırmakla birlikte mezkûr tasavvur, amelleri imanın ayrılmaz bir cüzü olarak kabul etmez. Bu tür bir çağrışımın nedenini ise itikâdi mezheplerin kendi aralarındaki lafzî, siyasî ve semantik tartışmalarına bağlamak yerine fütüvvet ve Ahî teşkilatlarının yapısında aramak gerekir. Zira söz konusu teşkilatlar, teori merkezli birimler olmaksızın ziyade pratik ağırlıklı, yani ahlak, edep ve terbiye gibi amel odaklı birimlerdir. Netice itibarıyla Fütüvvetnâmelerde günah, sahiplerini imandan çıkarmamakla birlikte fütüvvet teşkilatından

¹⁵ Necm-i Zerküb, "Fütüvvetname", (İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, içinde), İstanbul, 1950, s. 246.

¹⁶ Kâşânî, "Tuhfetu'l-İhvan", s.285.

¹⁷ Mâide,5/1

¹⁸ Kâşânî, "Tuhfetu'l-İhvan", s.285.

uzaklaştırılmasına neden olur.¹⁹ Bununla birlikte iç ile dış, iman ile amel arasında mutlak birliktelik olmalıdır. Çünkü fütüvvet sahibi, açıklanınca utanacağı bir işi gizlice yapmayandır. Onun dışı, hiçbir surette içine aykırı olmamalı, gizliliği ile açıklığı müsâvi olmalıdır.²⁰

İman çerçevesinde yürütülen tartışmalarda ele alınan diğer bir konu da iman-marifet (bilgi) ilişkisidir. Mürcie imanı bilgi olarak algılar. İmam Mâtürîdî'ye göre imanı, tasdik olmaksızın sadece marifet olarak tanımlamak mümkün değildir. Marifet, kişiyi tasdike sevk eden bir sebeptir. İman, marifetle birlikte tasdiki de ihtiva etmelidir.²¹

Fütüvvetnâmelere göre imanda bilginin önemli bir yeri vardır. “Helalle haramın arası ancak bilgiyle ayırt edilebilir. İslam şeriatına ait hükümler onunla anlaşılır. Bilgi, yeryüzünde korunma ve temizlik, ahirette de bezenıştır. Bilgi, imanın aslıdır. İslam hükümleri ona dayanır.”²² Ancak ilmin kemâli amelledir. Bunun için fütüvvette amele itibar ederler, nazara değil. Amele kadem, ilme ise nazar denir. Fütüvvet ehli kadem sahibini, nazar sahibinden üstün tutar ve kademsiz nazara itibar etmez.²³

Fütüvvetnâmelere göre kâmil bir iman; kalp, ruh, nefis, dil ve amel birlikteliğiyle ortaya çıkar. İmanın medarı şu beş hüküm üzerindedir: Doğruluk, emniyet, takva, namaz kılmak ve zınayı terketmek. Doğruluk dile, emniyet ruha, takva kalbe, namaz azaya, zınayı terk ediş ise nefse aittir. Bu beş hükmün medarı ruha ve akla aittir. Dil azaya, nefis ruha uyar. Kalple aklın sureti birdir.²⁴

Bir pirde mürüvvet dört şeydedir: Birincisi Yüce Allah’a aittir ki o da farzları yerine getirmek ve haramdan sakınmaktır. İkincisi Peygambere aittir, o da sünnetleri gözetmek, yoksulluğu seçmek, halka karşı gönül alçaklığında bulunmaktır. Üçüncüsü dine aittir. O da dini gözetmek, halka insaf etmek, fakat kimseden insaf bekle-

¹⁹ Sarıkaya, M. Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2002, s.122.

²⁰ Kâşânî, “Tuhfetü'l-İhvan”, s.279.

²¹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevbid*, s.479.

²² Harburtî, “Tuhfetü'l-Vasâyâ”, s.214.

²³ Semnânî, “Fütüvvet Hakkında Risâle”, s. 303.

²⁴ Harburtî, “Tuhfetü'l-Vasâyâ”, s.212.

memektir. Dördüncüsü insanın kendi nefesine aittir ki, o da açığa vurulunca utanılacak hiçbir şeyi gizlememektir.²⁵ *Fütüvvetnâme*'sinde Semnânî takvayı Bakara süresinin 177. ayetinin muhtevasıyla açıklar.

Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik o (kimsenin iyiliği) dir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitaba ve peygamberlere inandı. Sevdiği malının yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan (köle ve esir)lere verdi; namazı kıldı, zekâtı verdi. Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirenler, sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler. İşte doğru olanlar onlardır ve takva sahipleri onlardır.²⁶

Fütüvvetnâmelere göre Müslümanlık; Allahü Teâlâyı bilmek, kitaplarına, peygamberlerine, meleklerine ve ahiret gününe inanmaktır. İman, bu inanç esaslarını dil ile saymak ve kalp ile tasdik edip inanmaktır.²⁷

Sonuç itibarıyla Fütüvvetnâmelerde iman, iman edilmesi gereken esasların kalp ile tasdik, dil ile ikrar edilmesidir. Fiiller, imanın birer parçası olmayıp, kalpteki imanın dışı yansıması ve zorunlu sonuçlarıdır. İman edilmesi gereken esaslar ise Ehl-i Sünnet tarafından imanın şartları olarak tasnif edilen altı esastan oluşmaktadır. Fütüvvetnâmelerde bu esaslardan pratik yönü daha fazla olan tevhit, nübüvvet, ahiret ve kader inancına diğerlerine nazaran daha fazla vurgu yapılmıştır.

I.I. Allah'ın Varlığına ve Birliğine İman (Tevhit)

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak Fütüvvetnâmelerde ele alınan en temel konulardandır. Tevhit inancı fütüvvet ağacının kökü ve temelidir.²⁸ Çünkü fütüvvetin başlangıcı Allah'tandır, sonu da Allah'a varır. O, Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır.²⁹ Yüce Allah fütüvveti, yolların en selametlisi ve en aydını yapıp, gidilecek cad-

²⁵ Necm-i Zerküb, "Fütüvvetname", s. 254.

²⁶ Semnânî, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 306.

²⁷ Sarıkaya, *Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s.78.

²⁸ Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", s.124.

²⁹ Harburtî, "Tuhfetu'l-Vasâyâ", s.208.

delerin en açığı, en kurtarıcısı kıldı. Fütüvvet ehli onunla Allah'a ulaşırlar. Aldılsa Allah'tan almışlardır. Yöneltilerse Allah'a yönelmişlerdir. Men ettilerse yine Allah için men etmişlerdir. Hasılı her şey O'nun içindir. Fütüvvet ehli için Allah'tan başka bir mana ve dilek olmadığı gibi Allah'tan başkasına matuf bir maksat ve istekte yoktur.³⁰ Yüce Allah fütüvvet erbabını hidayetle, emniyetle ve imanla anmıştır. Kur'an-ı Kerim'de anlatılan ashab-ı kehf kıssası, Fütüvvetnâmelerde fütüvvetin dinî dayanağı olarak ele alınır.

Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz. Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yığitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. Kalkıp da 'Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilah demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.³¹

Ayete göre Rablerine ortaklar koşmaksızın iman etmeleri ve imanları için mücadeleleri nedeniyle Ashab-ı kehf'e, fetâ adı verilmiş³², tevhit hususunda onlar fütüvvet ehlinin önderleri kabul edilmişlerdir. Bu ayetlerin Fütüvvetnâmelerdeki tefsiri, fütüvvet ehlinin tevhit inancını ortaya koymaktadır. "Onlar öyle civanmertlerdir ki ezeli istitaat arılığı ve ilk yaratılış selameti ve fitratın doğruluğunun lazimesi olan asli hidayet nuruyla iman ettiler. Biz de yakîn dileği ve yoksulları doyurma nurunun teyidi tevfiğiyle hidayetlerini artırdık ve yakîn nurundan faydalanmakta olan gerçek emniyetle gönüllerini kuvvetlendirdik, onları yığıtleştirdik. Bu suretle vakitlerindeki cebbarlara karşı tevhit kelimesini izhar hususunda cesaret buldular, onların tapısında iman hakikatlerinde ayak dirediler, tehditlerine aldırış etmediler. "Rabbimiz göklerin ve yeryüzünün rabbidir." dediler. Vatanlarından ve kardeşlerinden ayrılmalarına ve büyük lezzetlerden yoksun kalmalarına rağmen

³⁰ Harburtî, "Tuhfetu'l-Vasâyâ", s.205.

³¹ Kehf, 18/13-15

³² Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdulkerim, *Risale-i Kuşeyri*, (Çev. Ali Arslan), Arslan Yay., İstanbul, 1980, s. 274.

hepsine de sabrettiler. Seferin meşakkat ve zahmetlerini hazardaki huzurdan üstün tuttular.³³

Görüldüğü üzere tevhit inancı kalpte bulunan soyut bir tasdikten ibaret değildir. Bu tasdik Ahî'nin yaşantısına doğrudan müdahale eder. Ahî, bu tasdikten aldığı güçle devrinin zalimlerine karşı çıkarak tüm sahip olduklarından vazgeçebilmeyi göze almaktadır.

Tevhit inancının tezahürü ve mürüvvetin gereği olarak kişinin Allah'ın hakkını gözetmesi gerekir. Fütüvvetnâmelere göre Allah'ın Hakkı; O'nun buyruğuna uymak, O'nun buyruduklarını yapmak, nehyettiğini yapmamak, her şeyde gerçek mutasarrıf olarak O'nu bilmek, her şeyi O'ndan ummak, O'ndan istemek ve her hâlde O'na sığınmaktır.³⁴ Bu ise ancak takvayı korumakla gerçekleşir. Takva; dışta ve içte olmak üzere iki çeşittir. Dışta olan takva, sırf Allah için hareket etmendir. İçte olan takva ise kalbine Allah'tan başka hiçbir şey sokmamandır.³⁵

Mutlak ilim, irade ve kudret sahibi bir Allah inancı, Fütüvvetnâmelerin her satırında kendisini hissettirir. Böyle bir inanç fütüvvetin ve Ahîliğin otokontrol mekanizmasını oluşturmaktadır. “Gökubbeyi yaratan Allah bildikten sonra, sırrını halktan gizlemenin ne faydası var? Allah'ı her yerde hazır bil, anla ki O, bütün işlerini görmededir.”³⁶

Fütüvvetnâmeler bütün İslami eserler gibi Allah'a hamd ve resulüne salavat ile başlar. “Bilirim, bildiririm, Tanrı'dan başka yoktur tapacak, ortağı da yoktur O'nun. Bu biliş ve bildiriş, tamamıyla Tanrı'ya yönelen ve hidayet yoluna giren kulun biliş ve bildirişidir. Yine biliriz ve bildiririz ki, Muhammed, şüphesiz O'nun seçilmiş kuludur, seçkin elçisidir, rızasını kazanmış habercisidir. O, fütüvvetin kiblesidir, son varılacak durak da odur.”³⁷

Yüce Allah bütün varlıkları tekvin sıfatıyla yaratmıştır. Çünkü O, bir şeyi meydana getirmeyi dilediği zaman ona “Kün/Ol.” der ve

³³ Kâşânî, “Tuhfetu'l-İhvan”, s.263-264.

³⁴ Necm-i Zerkûb, “Fütüvvetname”, s. 252.

³⁵ Sülemî, Ebi Abdîrrahman Muhammed b. el-Hüseyin. *Tasavvufu Fütüvvet*, (çev.S. Ateş), AÜİF. Yay., Ankara, 1977, s.37.

³⁶ Semnâni, “Fütüvvet Hakkında Risâle”, s. 347.

³⁷ Harburtî, “Tuhfetu'l-Vasâyâ”, s.206.

o, hemen oluverir.³⁸ Şu gökkubbenin padişahı, halkı Kâf ve Nûn'dan (Kün) meydana getirdi. Kudret sahibidir, vericidir, tektir ve ihtiyaçsızdır.³⁹ Tevhid inancı fütüvvetin ritüellerinde de kendisini gösterir. Örneğin fütüvvetin en önemli ritüellerinden biri olan şedd bağlanması merasiminde; şeddin mührü olarak, Kelime-i Tevhit '*La ilabe illallah Mubammedu'r-Resulullah*' kabul edilir. Şeddin 'Elifi' bağlamasında "*Hak Tealâ'nın birliğine ve dabi sıratı müstakime*", '*Lamelifi*' bağlamasında ise "*Hak Teâlâ'dan gayrı ilah yoktur, birdir, şeriki yoktur.*" yorumu yapılır.⁴⁰

1.2. Melek İnancı

Fütüvvetnâmelerde bazı meleklerin ismi geçmekle beraber en fazla vahiy meleşmesi olması nedeniyle Cebrail'e temas edilmektedir. Fütüvvetnâmelere göre fütüvvetteki usûl ve esasların temeli Cebrail'in cennetten getirerek peygamberlere teslim ettiği fütüvvet alametlerinden alınmıştır. Cebrail cennetten getirdiği fütüvvet şalvarını önce Hz. Adem'e daha sonra ateşe atıldığı sırada Hz. İbrahim'e giydirmiştir.⁴¹ Bel bağlamak da Hz. İbrahim'in sünnetidir. Cebrail, cennette hurilerin dokuduğu bezi yüce Allah'ın emriyle kemer yerine Hz. İbrahim'in beline kuşatmıştır.⁴² Cebrail, miraç gecesi Mescid-i Aksa'da Hz. Muhammed'e içinde süt olan ve fitratı temsil eden kadehi sunmuştur.⁴³

Hz. Peygamber, miraç gecesi göğe çıkınca cennete girdi. Orada nurdan bir sandık gördü. Nurdan bir kilitle kilitlenmişti. Hz. Peygamber'in bu sandığı sorması üzerine Cebrail: "Ya Muhammed! Ben de senin gibi bir kulum ve memurum, sandığın içinde ne var bilmiyorum." dedi. Yüce Allah Cebrail'e, "Sevgilim için aç sandığı, içindekini de kendisine ver." diye vahyetti. Cebrail sandığı açtı, içinde nurdan bir hulle vardı. Cebrail, "Ya Muhammed! bu fütüvvet hırkasıdır, Yüce Allah senin için ve ümmetinden takva sahipleri

³⁸ Nahl, 16/40.

³⁹ Semnânî, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 311.

⁴⁰ Sarıkaya, *Fütüvvetnâmelerine Göre Dini İnanç Motifleri*, s.79.

⁴¹ Nâsırî, "Fütüvvetname", (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde), İstanbul, 1950, s.334,337.

⁴² Nâsırî, "Fütüvvetname", s.330.

⁴³ Necm-i Zerküb, "Fütüvvetname", s. 247.

için halketti.” dedi, sonra hulleyi Peygamber’e giydirdi. Hz. Peygamber daha sonra bu hulleyi Huneyn savaşı günü Hz. Ali’ye verdi. O da bu hulleyi Selman-ı Farisi ve Safvan b. Umeyye’ye verdi. Bu hulle sırasıyla Abbasi halifesi en-Nasır’a kadar elden ele geldi.⁴⁴

Yüce Allah’a ulaşan fütüvvetin önemli halkalarından birisi olan Meleklerle ait de bir takım haklar vardır. Bunlar; ümmet-i Muhammed için daima Allah’tan merhamet ve bağışlanma diledikleri için, onları temiz bir inançla sevmek, onlara salavat getirmek, onları temiz bilmek ve Allah’ın seçkin ve aziz kullarından saymaktır.⁴⁵

1.3. *Kitap ve Peygamber İnanç*

Kitaplara iman, genel anlamda iman esaslarından birisi olarak kabul edilmekle birlikte Fütüvvetnâmelerde diğer ilahî kitaplara fazlaca değinilmemiştir. Bütün vurgu Kur’an-ı Kerim’e ait olup ayetlere sıkça atıf yapılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’in yaratılmış olup-olmaması meselesi Kelam tarihinin en tartışmalı konularından bir tanesidir. Ehl-i Sünnet Kur’an’ın yaratılmamış olduğunu savunurken Mu’tezile ve Şia’ya göre Kur’an yaratılmıştır.⁴⁶ Söz konusu tartışmanın en yoğun bir şekilde cereyan ettiği Mihne döneminde ‘Kur’an mahluktur.’ demediği için eziyet ve işkenceye maruz kalan Ahmed b. Hanbel ahdine gösterdiği vefa ile övülmüştür. “Nitekim rabbani imam, müslümanlık pişevası Hanbeloğlu İmam Ahmed’e ‘Kur’an mahluktur’ demesi için dört yüz sopa vurdular, temiz inancından dönmedi, bu zulme dayandı, o cevri çekti, kıpırdamadı bile. Kim erlikte ve ahidde vefa gösterir, sebat ederse “Erlere vardır, Tanrı’ya ahdettikleri şeyde sadakat gösterirler.”⁴⁷ ayetiyle vasıflanmış olur.⁴⁸ Bu övgüden yola çıkarak fütüvvet ehlinin Kur’an’ın gayr-ı mahluk olduğunu savunan Sünni düşünceye sahip olduğu ifade etmek mümkündür.

⁴⁴ Harburti, “Tuhfetu’l-Vasâyâ”, s.230.

⁴⁵ Necm-i Zerküb, “Fütüvvetname”, s. 253.

⁴⁶ Eş’âri, *Makâlâtü’l-İslamiyyin ve İbtılafü’l-Musallîn*, Mektebetü’l- Asriyye, Beyrut, 1995, s.114; Fiğlalı, E. Ruhi, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yay., İstanbul, 1984, s.203; Güneş, Kamil, “Şii Kaynaklarda Şia (İmamiyye) ile Mu’tezile Arasında İttifak Ya da İhtilaf Edilen Bazı Kelami Meseleler Üzerine”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, Bakü, 2004, cilt.1, sayı.2, s.188.

⁴⁷ Ahzâb, 33/23

⁴⁸ Necm-i Zerküb, “Fütüvvetname”, s. 235.

Fütüvvetin kaynağı Allah'a dayandırıldığında O'nun elçisi peygamberler de fütüvvet sisteminde ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Bu nedenle Fütüvvetnâmelerde Peygamberlere sıkça değinilmektedir. Yüz yirmi dört bin nebi ve üç yüz on üç mürsel adına dualarda bulunulması çok sayıda peygamberin gönderildiğinin kabulü anlamına gelmektedir.

Fütüvvetnâmelere göre fütüvvet, Hz. Adem ile başlamış ve peygamberler silsilesiyle Hz. Muhammed'e kadar ulaşmıştır.⁴⁹ Kur'an-ı Kerim'de on yedi peygamberin fütüvvet sahibi olarak zikredildiği kabul edilerek bu peygamberlere çeşitli ahlaki değerler atfedilmiş ve fütüvvet ehline örnek olarak sunulmuştur. Hz. Adem özür dilemesiyle, Hz. Nuh iyiliğiyle, Hz. İbrahim vefasıyla, Hz. İsmail dürüstlüğüyle, Hz. Musa ihlasıyla, Hz. Eyyüp sabırla, Hz. Davud cömertliğiyle, Hz. Muhammed de merhametiyle fetâlar için birer örnektir.⁵⁰ Bununla birlikte bazı peygamberlere özellikle vurgu yapılmıştır.

Hz. Yusuf temizliği, heva ve hevesine uymaya tercih etmekle fütüvvet ehline örnek olarak sunulmuştur.⁵¹ Hz. İbrahim de fütüvvet sahipleri için bir örnektir. Çünkü ilk olarak tecrit yoluna ayak basan, dünyadan ve lezzetlerinden ayrılan, onun ziynet ve şehvetlerinden uzaklaşan, babasından, anasından, kavminden, kabilesinden ayrılıp ehlinden, azizlerinden, alıştığı lezzetli şeylerden ve yurdundan hicret ederek Allah sevgisiyle çeşitli bela ve meşakatlere katlanan, gurbete ve savaşa sabreden, putları kırmaya ve cebir sahiplerine aykırı harekete kalkışan ve bu hususta yiğitlik gösteren odur.⁵²

Peygamberlerin her birinin birer mesleği olduğu vurgulanarak helal kazanç ve elinin emeğini yeme hususunda bütün peygamberler fetâlara örnek gösterilmiştir.⁵³ Ancak Hz. Muhammed, diğer bütün peygamberlerden üstündür. "Yüce Allah, halkı gizli yokluk yurdundan varlık sahasına getirdi ve var olan şeyler arasından Adem'i, Ademoğulları arasından peygamberleri, peygamberler ara-

⁴⁹ Sülemî, *Tasavvufîta Fütüvvet*, s.22.

⁵⁰ Sülemî, *Tasavvufîta Fütüvvet*, s.29; Nâsırı, "Fütüvvetname", s.320-322.

⁵¹ Harburtî, "Tuhfetü'l-Vasâyâ", s.208.

⁵² Kâşânî, "Tuhfetü'l-İhvan", s.265.

⁵³ Nâsırı, "Fütüvvetname", s.320-322.

sından da elçisi Muhammed'i seçti. Peygamberler görünüşte ondan önce geldi ama o, hepsinden önceydi.⁵⁴ Ona mâna kapılarını açtı. "Levlâke" tacını başına giydirdi. Mustafa, gökte de, yerde de ancak "âlemlere rahmettir."⁵⁵

Peygamberlere iman zorunlu olarak onların hakkını gözetmeyi gerektirir. Hz. Peygamber'in hakkını gözetmek "ona uymak, yani adetlerde, ibadetlerde ve huylarda onun izini izlemek, onun gittiği yola gitmek, ona hakkıyla tabi olmak ve peygamberi sevmek, davet ve sohbetinin hakkını tanımak, ona ve Ehl-i Beyt'ine daima salavat getirmek, muhacirlere ve ensara inanmak, İslam ehlinde onun sohbetine erişenlere ve ona yardım edenlere Allah rızasını dilemek, hepsiyle uzlaşıp doğru istikamet üzere olmaktır."⁵⁶

1.4. Ahiret İnancı

Fütüvvetnâmelerde ahiret hayatı, dünyada yapılan amellerin karşılığının görüleceği yer olarak anlatılır. Ahiret hayatında hedeflenen mutluluğun yolu dünya hayatından geçmektedir. Bu sebeple ahiret için dünyada sahip olunan vasıflar belirleyici bir özelliğe sahiptir. Dünyada bu vasıflara sahip olmak ise fütüvvet yolundan geçmektedir.

Fütüvvetin sağladığı fayda ebedî varlık ve kutluluk, daimi seçkinlik ve büyüklük, Yüce Allah'ın yakınlığı ve iki alemde de iyi ad sahibi oluşturmaktır. Çünkü fütüvvet, hakikatte iyi ve temiz sıfatlarla sıfatlanmak, beğenilmiş huylarla huylanmaktır. Hiç kimse yoktur ki fütüvvet huylarına muhtaç olmasın. Çünkü o huyları elde etmezse dünyada aşağılık ve kötü, ahirette de kovulmuş ve azgın olur. O huyları elde ederse bu dünyada övülmüş ve yüce, öbür dünyada da makbul ve kutlu olur.⁵⁷

Kişinin ahiretini koruması fütüvvetindedir.⁵⁸ "Sevdiğiniz şeylerden ayırıp yoksulları doyurmadıkça, ihsanda bulunmadıkça ke-rem ve ihsan sahibi ve hayırlı olma derecesine katiyen erişemezsi-

⁵⁴ Necm-i Zerkûb, "Fütüvvetname", s. 238.

⁵⁵ Enbiyâ, 21/107; Semnânî, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 311.

⁵⁶ Necm-i Zerkûb, "Fütüvvetname", s. 252.

⁵⁷ Semnânî, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 299.

⁵⁸ Semnânî, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 301.

niz”⁵⁹ ayetinde bildirilen sıfatla sıfatlandıktan sonra insan, fetâlar zümresiyle haşrolur, onlardan sayılır da Allah’ın yargılamasını kazanır. Cennette ebedî olarak kalmaya ve cehennemden kurtulmaya hak kazanır. “İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?”⁶⁰

Fütüvvet ehli, fütüvvetinin gereği olarak yaptığı bütün fiilleri sadece öbür dünyaya geçünce bu sıfatlarla Allah’a yaklaşmak için yapar.⁶¹ Fütüvvet ehlinin dünyayı, insanı alıkoyan ve ilgilendiren, bağlayan şeylerle beraber terk etmesi de fütüvvetin şartlarından. Yüce Allah, peygamberine, “De ki, dünya faydası azdır, ahiretse takva sahibine daha hayırlıdır.”⁶² buyurmuştur. Fetâ, ahiret kutluluğuna karşın dünya kutluluğuna yahut kutsuzluğuna aldırılmaz, cüz’î dileklere karşılık hakarete düşmekten çekinir. Tehlikeli şeylere pek o kadar kıymet vermez ve büyük maksatlara ulaşabilmek için muhatarayı düşünmez. Fütüvvet ehli, küllî dilekleri aradıklarından, o dilekler uğruna canlarını da terk ederler, tenlerini de. Candan geçmeyi pek ehemmiyetsiz görürler.⁶³ Şu ayette Firavun’a gösterilen tavır fütüvvet ehlinin vasfıdır:

(Firavun) dedi: ‘Ben size izin vermeden mi ona inandınız? O, size büyü öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse (size ne yapacağımı) yakında bileceksiniz: ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve hepinizi asacağım!’ “Zararı yok dediler, (nasıl olsa) biz rabbimize döneceğiz.”⁶⁴

Herkesin değeri, amacına göredir. Amacı dünya olanın değeri yoktur. Amacı ahiret olanın değeri, genişliği göklerle yer arası kadar olan cennettir. Amacı Allah rızası olan kimsenin değeri göklerde ve yerde ancak Allah rızasıdır. Onun değeri başka bir şeyle ölçülmez.⁶⁵ Yüce Allah şöyle buyurmuştur. “Allah’ın rızası her şeyden büyüktür”.⁶⁶ Allah’ın rızasını amaçlayan fütüvvet ehlinin gönlü, dünyaya ait bağlardan ve aşâğılık maksatlardan ayrılıp ahirete ait yüce dileklere, ebedî ve küllî yollara yönelince; dileklere, emellere

⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/92

⁶⁰ Rahmân, 55/60; Harburtî, “Tuhfetu’l-Vasâyâ”, s.210.

⁶¹ Harburtî, “Tuhfetu’l-Vasâyâ”, s.220.

⁶² Nisâ, 4/77

⁶³ Kâşânî, “Tuhfetu’l-İhvan”, s.276.

⁶⁴ Şuarâ, 26/49-50.

⁶⁵ Sülemî, *Tasavvufîta Fütüvvet*, s.69.

⁶⁶ Tevbe, 9/72.

aldanmaz, gelip geçici hazlarla ve elde ettikleri şeylerle sevinmezler. Elllerinden bir şey çıkarsa, elem onlara yol bulamadığı gibi, bir şeye nail olurlarsa da hemencecik neşelenivermezler.⁶⁷ Çünkü onlara göre dünya mülkü yarım arpaya bile değmez. Bundan ötürü bir nefes bile ahiretten gafil olmazlar.⁶⁸ Fütüvvet ehli, ahirette ebedî mutluluğun dünya hayatında kazanılacağına bilincindedir. Bunun için Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve Hz. Peygamberin sünnetine tabi olmak fütüvvetin vazgeçilmez şartıdır. Bu hususlarda sorumsuz davrananlara fütüvvet verilmez. Ayrıca kâfir, münafık, fâsık, kahin, gammaz, hain, muhtekir (karaborsacı), zânî, içki içen, kibirlenen, haset eden, kin tutan, yalan söyleyen, sözünde durmayan, nâmahreme bakan, gıybet eden, iftira atan, haram yiyen, hırsızlık yapan, ayıp ve kusur arayan da fütüvvet kabul edilmez.

Fütüvvet ehli, kendisini ne ahirete hazırlıktan ne de dünya hayatından soyutlar. O, ahirete yönelerek dünyayı terk etmediği gibi dünya meşgalesine dalarak ahiret hazırlığını da ihmal etmez. Çünkü Fütüvvetnâmelere göre ahiret hayatına hazırlık dünya da yapılmalıdır. Bu sebeple Ahî, kazancının birisini ailesinin nafakasına, diğerini de ahireti için fakirlere ayırır.⁶⁹

Fütüvvetnâmelere göre yardımlaşma, dayanışma ve bağışta bulunmanın bu dünyadaki faydalarının yanında ahiret hayatı için de etkisi vardır. Fütüvvet sahibi, sahip olduğu on lokmadan iki lokmayı bağışlama kaydında olmalıdır. Çünkü bağış, civanmerdler sıfatıdır. Birisi ağzına şeker alsa, geceye dek şeker yese, aynı lezzetten başka bir şey alamaz. Yüz tane şeker yese ancak ağzının tadı fazlaşır, başka bir faydası olmaz. Fakat doksan dokuz şekeri doksan dokuz kişinin ağzına verse doksan dokuz ağız tatlılaşmış olur ki, elbette bu bir tek ağzın tatlanmasından faydalıdır. Adamın kendisi yese yediği sona varınca tadı kesilir, fakat onu bağışlasa tadı kesilmez, dünyada da kalır, ahirette de. Dünyada iyi ad sahibi olur ve adı kalır, ahirette de ecir bâki olur.⁷⁰

⁶⁷ Semnâni, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 306.

⁶⁸ Semnâni, "Fütüvvet Hakkında Risâle", s. 347.

⁶⁹ Sarıkaya, *Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s.84.

⁷⁰ Necm-i Zerkûb, "Fütüvvetname", s. 259.

Genel anlamda Fütüvvetnâmelere bakıldığında ahiret; “zerre ağırlığınca hayır yapanın hayrının karşılığını, zerre ağırlığınca şer yapanın da şerrinin karşılığını göreceği”⁷¹ yer olarak tavsif edilmektedir. Aslolan hedef/küllî dilek, ahirette Allah’ın rızasını kazanmaktır. Bu ise dünya da Yüce Allah’ın emrettiği sıfatlarla vasıflanma ile mümkündür. Ancak söz konusu sıfatların realitede pratik bir gerçekliği olmalıdır. Fütüvvet ehlinin sıfatları ilahî emir ve yasaklara uyma, dünyayı terk, yardımlaşma, dayanışma, infak ve cömertliktir. Fütüvvette bu sıfatlar, tümüyle geçici dünyaya ve onun zevklerine bağlanmama ve ahireti bu dünyada kazanma arzusu üzerine bina edilmiştir.

1.5. Kader İnancı

Kaza, kader, hayır ve şerrin Allah’tan olduğu inancı İslam inanç esaslarının sonuncusudur. Kader inancı hususunda itikâdî fırkalar üç gruba ayrılırlar. Cebriyye’ye göre insanın eylemlerinde hiçbir özgürlüğü yoktur ve insan fiillerini zorunlu olarak işlemektedir. Mu’tezile ve Şia’ya göre ise insanın fiillerinin, amellerinin ve inançlarının yaratıcısı yine insanın kendisidir. İnsanlar, Allah’ın kendilerinde yaratmış olduğu kudretle ihtiyari fiillerini yaratırlar. Hayır ve şerrin yaratıcısı da insanın kendisidir.⁷² Ehl-i Sünnet’e göre fiillerin yaratıcısı Allah, onları kesbeden ise insandır. Yaratma Allah’a mahsus olduğundan hayrın ve şerrin yaratıcısı da O’dur.⁷³

Fütüvvetnâmelerine göre kaza, kader, hayır ve şer olarak kişinin başına gelen her şey Allah’tan gelir. Bu inanç fütüvvet ehlinin kötülükler karşısında cesaret ve sabrının, metanetinin, kanaatkarlığının ve emniyetinin temelidir. Emniyet; korku ve musibet anlarında, büyük vakalarla tehlikeli şeylerde gönlünü bozmamak üzere nefsin dayatması ve itminan sahibi olmasıdır. Bu da kader sırrını iyice anlamadan ve Yüce Allah’ın korumasına tam olarak katî bir şekilde

⁷¹ Zilzâl, 99/7-8.

⁷² Bağdâdî, Ebu Mansur Abdülkâhîr b.Tahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1990, s. 114-115; Gölcük, Şerafettin, *Bâkîllâni ve İnsanın Fiilleri*, TDV. Yay. Ankara, 1997, s.168; Ümit, Mehmet, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi, Zeyd b. Ali'den Kâsım er-Ressi'nin Ölümüne Kadar*, İSAM Yay. İstanbul, 2010, s.73; Güneş, “*agm*”, s.192.

⁷³ Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, s.321; Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 338.

dayanmadan nasip olmaz. Yakîn kuvveti, bütün kudretlerin Allah'ın kudretinde mahvolduğunu anlamadıkça ve halkı kuru odunlar mesabesinde görmedikçe meydana gelmez. Çünkü insan Allah'tan gayrıda bir tesir ve kuvvet görür, Allah'ın varlığına rağmen başkasının bir varlığı ve eseri olduğunu kabul eder ve Allah'ın koruması oldukça hiçbir yaratılmışın kendisine kötülük edemeyeceği ve hiçbir afetin ona ulaşamayacağı hususunda şüphe ederse korku ve ızdırap çeker. Bu durumda onun emniyete ve itminana ulaşmasına imkân yoktur.⁷⁴

Yaratıp geliştireni rububiyet sıfatıyla kabul edince artık tamamıyla O'na yönelmek gerek. Hiçbir hayır ve şerri başkasından bilmemeli, dilediği gibi işleyen O olduğunu bilmeli, Yüce Allah'ı hâkim ve rab saymalı. Haktan inen lütuf ve kahır gibi her durumu kabul edip razı olmalısın.⁷⁵

Fütüvvet ehli, Allah'ın verdiği nimetten dolayı kimseye haset etmezler. Allah'ın kendilerini benzeri bir günaha düşürmesinden korktukları için kimseyi günahından ötürü yermezler. Allah'ın kendileri için takdir ettiği-gerek lehlerine gerek aleyhlerine olan hükme razı olurlar.⁷⁶

Fütüvvet ehli, kanaat ve tahammül sahibidir. Kanaat, geçim sebeplerine fazla sarılmamak, geçinecek miktarla iktifa etmektir. Kanaat sahibi yüce nefsinin bir lokma için satmaz, âdilik ve aşağılık libasına bürünmez, dünyaya ait faydaları elde etmek için canla başla çalışmaz, heva ve heves bağlarına tutsak olmaz, nefsin ve şehvi kuvvetlerin isteklerine uyup horlanmaz. Allah'ın verdiği ile kanaat eder, nasibi olmayanı elde etmek için yüzünün suyunu dökmez, başkalarının payına bakıp haset etmez, karnının ve belinin lezzetine tutulmaz, mal toplamada, elindekini vermeme vebale uğramaz, nefsinin hırsına itaat etmez. Kim ki nefsinin Allah'ın, eşyayı da Allah'ın görürse Allah ile olur. Böylece eşyaya muhtaç olmaktan çıkar. Kim Allah'ın kendisi için takdir ettiğine razı olursa işinin

⁷⁴ Kâşânî, "Tuhfetu'l-İhvan", s.277.

⁷⁵ Necm-i Zerkûb, "Fütüvvetname", s. 237.

⁷⁶ Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, s.62.

başında da sonunda da Allah'a asi olmaz, O'na sürekli hamdeder.⁷⁷

Tahammül ise istiğna göstermek, giyim ihtiyacını ve geçim zorluğunu bildirmemektir. Çünkü kifaf, geçimde muayyen bir haddi gözetmektir. Bu haddi gözetmeyince isteğin sonu yoktur, insanı hırs kaplar. Halka yokluğunu bildirirse bile Allah'ın izni ve takdiri olmadıkça hiçbir kimse ona çare bulamaz. İstiğna göstererek, tahammül edecek olursa mukadder olan pay ona ulaşır, rahat ve huzur bulur, övülür ve iyi ad kazanır.⁷⁸

Fütüvvetnâmelerde Allah, kaza, kader, hayır ve şerrin yaratıcısı kabul edilmekle birlikte, insanın sorumluluğu inkar edilmemektedir. İnsandan iradeyi nefyeden, zararı ve isyanı Allah'a havale eden Cebriye, kutluğunun azlığı ve sapıklıkla itham edilmektedir.⁷⁹ Cennetten çıkarılan Hz. Adem'in tövbesi bu sorumluluğu ortaya koyar. Adem dedi ki: "Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Şüphesiz ben zalimlerdenim." Sonra şöyle devam etti: "İlahi! Herşey, senin takdirindir, ancak ben bunu kendi nefsimden bilirim."⁸⁰ Burada Allah'ın takdiri kabul edilmekle birlikte kötülüklerin işlenmesinde kişinin iradesinin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, Fütüvvetnâmelerde emredilen iyiliklerin işlenmesinde ve yasaklanan kötülüklerin terk edilmesinde kişinin aklı, bilgisi, ruhu ve nefsinin etkisine vurgu yapılması yetki ve sorumluluğun kişide olduğunu göstermektedir.

Allah'ın takdiri ile birlikte insanın sorumluluğunu esas alan bu izah tarzı Ehl-i Sünnet'in "Bir fiilde iki fail vardır. Fiil yaratma yönünden Allah'a, kesb yönünden insana aittir." düşüncesiyle uyumluluk arz etmektedir.

2. Diğer İtikâdî Konular

2.1. *Sababenin Fazileti*

Fütüvvetin kaynağı Yüce Allah'a istinat edildiğinde fütüvvet düşüncesinin insanlara ulaşmasında Cebrail ve Hz. Peygamberle

⁷⁷ Sülemî, *Tasavvufîta Fütüvvet*, s.78.

⁷⁸ Kâşânî, "Tuhfetü'l-İhvan", s.272.

⁷⁹ Harburtî, "Tuhfetü'l-Vasâyâ", s.220.

⁸⁰ Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", s.116.

birlikte sahabenin sahip olduğu eşsiz konum kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Fütüvvetnâmelerde çeşitli tören ve adaplarla ilgili hususlarda sahabeye işaret edilmiştir. Bu anlamda Hz. Ali öncelikli olmak üzere dört halifeye sıkça atıflarda bulunmaktadır. Bu atıflarda Ehl-i Sünnetçe kabul edilen fazilet sıralamasının gözetildiği görülmektedir. Söz konusu sıralamaya göre Hz. Peygamber'den sonra insanların en faziletli Hz. Ebu Bekir, sonra Hz. Ömer, sonra Hz. Osman, sonra Hz. Ali'dir.⁸¹

Fütüvvet ehline sahip oldukları üstün sıfatlarla peygamberler örnek gösterildikten sonra dört halife de zikredilir. Buna göre bir fetâ da Hz. Ebu Bekir'in merhameti, Hz. Ömer'in hamiyeti, Hz. Osman'ın hayası, Hz. Ali'nin ilmi bulunmalıdır.⁸² Fütüvvet ehli cömertlikte Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali gibidir.⁸³ Şeddin dü-rülmesinde şeddin dörde katlanması 'Dört Halifeye' işaret olarak yorumlanmıştır.⁸⁴

Hz. Peygamber'den miras kalan bir takım kutsal emanetlerde vefatından sonra dört halife tarafından muhafaza edilmiştir. Mesela onun gümüş yüzüğü vefatından sonra Ebu Bekir'e, sonra Ömer'e, sonra Osman'a kaldı. Hz. Osman günün birinde onu Âris kuyusuna düşürdü. Kuyunun suyunu boşalttılar da bulamadılar.⁸⁵ Aynı şekilde Hz. Peygamberin miraçtan önce şedd kuşanma merasiminde tıraş için kullanılan makasın Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali zamanında hazinede korunduğu, Hüseyin'in şehadetiyle Cebrail tarafından cennete götürüldüğü ifade edilir.⁸⁶ Fütüvvet can bakımından Hz. Ebu Bekir'e, mal bakımından ise Hz. Ali'ye nispet edilmektedir.⁸⁷ Fütüvvet, kavli ve seyfi olmak üzere iki tür üzere mebnidir. Kavli, Hz. Ebu Bekir, seyfi ise Hz. Ali'dir.⁸⁸

⁸¹ Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn, *Ehli Sümmet Akaidi*, (çev. Şerafeddin Gölcük), Kayıhan Yay., İstanbul, 1988, s.277.

⁸² Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", s.127; a.mlf. "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İÜİFM*. c.11, (1-4), İstanbul, 1950 s. 7.

⁸³ Nâsırı, "Fütüvvetname", s.351.

⁸⁴ Sarıkaya, *Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s.91.

⁸⁵ Harburtı, "Tuhfetü'l-Vasâyâ", s.228.

⁸⁶ Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", s.147.

⁸⁷ Necm-i Zerkûb, "Fütüvvetname", s. 242.

⁸⁸ Nâsırı, "Fütüvvetname", s.327; Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", s.129

Ancak Fütüvvetnâmelerde en çok atıf fütüvvetin kutbu kabul edilmesi nedeniyle Hz. Ali'ye yapılmaktadır. Bu atıflar hilafete ilişkin olmayıp onun fütüvvet ehlinin önderi olması sebebiyle fütüvvet ahlakına ilişkindir. Hz. Ali, Fütüvvetnâmeler'de Hz. Peygamber'in refiki olması, fütüvveti, ahlakı, cesareti, yiğitliği, nefsiyle mücadelesi, takvası, zühdü, ahde vefası, hayası, iffeti, cömerliği, adaleti, teslimiyeti gibi hususlarda fütüvvet ehline örnekligi ile anılmıştır. Ayrıca onun, fütüvvet ehlinin sıfatlarına ilişkin sözleri ve fütüvvet esaslarından şedd bağlama, hulle ve şalvar giyme ve tuzlu su içilmesi gibi merasimlerdeki rolü Fütüvvetnâmelerde çokça temas edilen hususlardır. Fütüvvetnâmelerde Allah'a hamd'dan sonra Hz. Peygamber'e, ehli beytine ve bütün sahabeye salat ve selam edilmekte, sahabe hakkında kem söze rastlanılmamaktadır.

2.2. Rızık

Rızık, kendisinden faydalanılan, kendisiyle beslenen şeye denir. Ehl-i Sünnet'e göre haram olsun, helal olsun insanın yediği, içtiği ve faydalandığı her şey rızıktır. Rızık yaratıcısı Allah'tır. İnsanın yediği haram rızıktan dolayı sorumluluğu ise kendi iradesiyle kötü sebeplere tevessül etmesindedir.⁸⁹ Mu'tezile ve Şia'ya göre ise rızık: İnsanın sahip olduğu mülk ve dinin kendisinden faydalanmayı yasak etmediği şeydir. Haram rızık değildir. İnsan, Allah'ın haram kılmadığı şeylerden kendi kudretiyle ve iradesiyle kendi rızıkını iktisap eder. Zira Allah'a nispet edilen bir şey çirkin olamaz.⁹⁰ Fütüvvetnâmelere göre ise bütün canlılara rızık veren Allah'tır. Bu sebeple Fütüvvet ehlinin rızık endişesine kapılmasına gerek yoktur. O, Allah'ın rızık hakkında verdiği garantiye güvenmelidir. Sana garanti edilen rızık düşünme, üzerine aldığın işi yap, bu kerimlerin ve fetâların işidir.⁹¹

Fütüvvet gereklerinden biri de sırf Allah'a güvenmektir. Çünkü Allah, yarattıklarına yetecek kadar rızık ve onların ihtiyaçlarını

⁸⁹ Taftazânî, Sâ'duddîn Mesud b. Ömer, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi, Şerbu'l-Akâid*, (Haz. S. Uludağ), Dergah Yay., İstanbul, 1991, s.226.

⁹⁰ Taftazânî, *Şerbu'l-Akâid*, s.227; Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn*, s.75; Yüksel, Emrullah, *Sistematik Kelam*, İz Yayınları, İstanbul, 2005, s.123; Ümit, "agm", s.75; Güneş, "agm", s.193

⁹¹ Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, s.37.

gidermeyi üzerine almıştır. Bundan dolayı (Allah adamları), tevek-
kül ile huzur buldular, O'ndan başka bir şeye razı olmadılar. Hakk'ı
birleyenlerin yüreklerinden vehmi gideren O yöneticiye güvendi-
kten sonra, başkalarından istemek safa ehli için çok çirkin bir şey-
dir.⁹² Fütüvvet ehli rızık verenin de alanında Allah olduğunu bilir.
Bunun için hiç kimseye isteyerek yüz suyu dökmez ve dünya tama-
hı yüzünden nefsinı alçaltmaz. Allah'ın vermediğini veren olmadığı
gibi O'nun verdiği engel olan da yoktur. Bu anlamda cömertlik,
müsamaha ve bezl sadece O'na ait olduğu için senin yüzünün suyu
da O'na olmalıdır.⁹³

Rızıkın tanımı rızık meselesindeki başlıca ihtilaf konusudur.
Ehl-i Sünnet, helal-haram ayırımı yapmadan insanın yararlandığı
her şeyi rızık kapsamına dahil ederken, Mu'tezile ve Şia'ya göre
rızık, insanın mülkiyetinde olan helal cinsinden bütün gıdalardır.
Allah'a kötülük atfedilemeyeceğinden haramlar Allah'ın lütfettiği
rızık kapsamına girmez. Onlar insanın kendi fiilleridir. Fütüv-
vetnâmelerde ise rızık helal-haram ayırımı gözetilmeksizin tama-
mıyla Allah'a aittir. İnsanların rızık Allah'ın teminatı altındadır.
O'nun takdir ettiği rızıkta kimse engel olamayacağı gibi, O'nun tak-
dir etmediğini de kimse temin edemez. Rızık hususundaki bu tes-
limiyetçi yaklaşım Ehl-i Sünnet'e uygunluk arzeder. Bu yaklaşım
neticesinde fütüvvet ehli, rızık endişesine kapılmaz, kimseye el
açmaz ve dünya malına tamah etmez.

2.3. Ecel

Ecel, herhangi bir şey hususunda önceden tayin ve tespit edil-
miş süre ve bu sürenin sonu, kişi için belirlenmiş hayat süresi ve bu
sürenin sonu, ölüm vakti anlamına gelir.⁹⁴ Eh-i Sünnet'e göre her
şey Allah'ın kaza ve takdiriyle tayin ve tespit edildiğine göre her ne
şekilde olursa olsun ölen, takdir edilen vakitte eceli ile ölür. Ecel
tekdir ve ne öne alınabilir, ne de sonraya bırakılabilir.⁹⁵ Mu'tezile
ve Şia'ya göre ise Allah katında, insan için bir ecel takdir edilmiştir.

⁹² Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, s.53.

⁹³ Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, s.50.

⁹⁴ Karadeniz, Osman, *Ecel Üzerine*, İzmir, 1992, s.13-14.

⁹⁵ Sâbüni, *el-Bidâye fi usûlî'd-dîn*, s.76.

Ancak katl olayında kâtil, maktulün mukadder ecelini kesmiştir. Bu durumda insanın ecel-i kaza ve ecel-i müsemma olmak üzere iki eceli vardır. Kişi, herhangi bir dış müdahale olmaksızın ölürse ecel-i müsemmaya, kaza veya katl sebebiyle ölürse ecel-i kazaya göre ölmüş olur. Şayet maktül öldürülmeseydi, mukadder süreye kadar yaşayacağından onun ömrünü kestiği için kâtil zemmedilmiş ve cezaya müstehak kılınmıştır.⁹⁶

Fütüvvetnâmelere göre insanın ömür miktarı ve eceli Allah tarafından takdir ve tayin edilmiştir. Bu inanç nedeniyle fütüvvet ehli korkusuzdur. Aksi takdirde insan her arıktan korkar, her dikenini bir kılıç, her duvarı bir adam sanır. Fakat ecelin mukadder olduğunu ve ömür miktarının tayin edilmiş olduğunu düşünse, her olacak şeyin ezelde takdir edildiğini anlar ve - istediği kadar kuvvet sahibi olsun, istediği kadar sayı bakımından üstün bulunsun - hiçbir düşmandan korkmaz. Bu inanca sahip olan kişi hiçbir şeyden korkmaz. “*De ki: Allah bizim için ne takdir etmişse ancak o bize ulaşır, bizim sahibimiz O’dur. İnananlar Allah’a dayansın*”.⁹⁷ sırrı ona açılmıştır, onu açıkça görür ve takdirinde olan şeyden çekinmenin bir fayda vermeyeceğini anlar.⁹⁸

2.4. Hidayet ve Dalâlet

Hidayet, doğru yolu bulma, açıklama anlamına gelir iken; dalalet, doğru yoldan sapma demektir. Ehl-i Sünnet’e göre hidayet; Allah’ın insanda doğru yolu bulma fiilini yaratması, dalalet ise doğru yolu bulmamanın kulda yaratılmasıdır.⁹⁹ Hidayet ve dalalette kulun etkisi ise hidayet ve dalalet fiilini talep etmeye bağlanmıştır. Mu’tezile’ye göre hidayet; Allah’ın doğru yolu beyan etmesi, dalalet ise insanın kendi nefsinde sapıklığı yaratarak sapık hükmüyle hüküm giymesidir.¹⁰⁰ Kulların fiillerini Allah’a izafe eden ayetleri, Mu’tezile ile aynı doğrultuda tevil eden Şia, hidayet ve dalalet

⁹⁶ Mâtürîdî, *Kitabu’l-Tevbid*, s.370; Taftazânî, *Şerbu’l-Akâid*, s.222; Tunç, Cihat, “Ecel”, *DİA*, Ankara, 1994, c.10, s.381; Ümit, “*agm*”, s.75.

⁹⁷ Tevbe, 9/51.

⁹⁸ Kâşânî, “Tuhfetu’l-İhvan”, s.277.

⁹⁹ Taftazânî, *Şerbu’l-Akâid*, s.222; Gölcük, *Bâkullâni ve İnsanm Fiilleri*, s.324;

¹⁰⁰ Taftazânî, *Şerbu’l-Akâid*, s.227; Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûl’id-dîn*, s.79; Gölcük, *Bâkullâni ve İnsanm Fiilleri*, s.322;

konusunda da Mu'tezile ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır.¹⁰¹ Buna göre Allah'ın gösterdiği doğru yolu kabul ettiği, benimsediği ve amel ettiği için hidayet fiillerinin faili insanın kendisidir.

Fütüvvetnâmelere göre hidayet yüce Allah'ın nimeti, vergisi, ihsanı ve lütfudur. Hidayet, Allah'ın yardımıyla can gözünün açılması ve teyit nuruyla sürmelenmesidir ki, böylece insan dilediğini açıkça görür. Yüce Allah “*Onlardır ki Allah kalplerine imanı yazdı ve onları rubla kuvvetlendirdi.*”¹⁰² Bu anlamda hidayetle müşahededen maksat ilme'l-yakîn ve kalbin görmesidir. Hidayet, mutlak olarak hidayet bağımlayan Allah'ın bir vergisidir. Allah cömertliğinin bir keremidir. Allah kimi dilerse onu inayet ve meşietiyile bu vergiye, bu kereme sahip kılar. Hidayet, Allah'ın kula eğreti olarak verdiği bir lütuftur. Yüce Allah, fütüvvet ehline hidayet nimetiyle nimet ihsan etmiştir. Eğer ihsan etmeseydi, fütüvvet erbabından hiç kimse fütüvvet ehlinin huylarından bir huya bile nail olamaz, şecaat ve iffete kuvvet bulamaz, cömertlik nasiyesine sahip bulunamazdı.¹⁰³

Bununla birlikte hidayeti elde etmede kişinin iradesi söz konusudur. Zira asi, isyanından sorumludur. Ayrıca Yüce Allah hiç kimseyi bir başkasının suçundan dolayı azaba uğratmaz.¹⁰⁴ Azaba duçar olabilmesi için isyan fiillerinde kişinin iradesinin olması gerekir. Diğer yandan emri bi'l-mâ'ruf ve nehyi ani'l-münker'in fütüvvetin şartlarından birisi olarak kabul edilmesi iyilik ve kötülükte irâdi bir hususun kabulü anlamına gelmektedir. Yüce Allah, iyiliğin emredilmesini ve kötülüğün yasaklanmasını bütün kadın ve erkekler emretmektedir. İnsanın iradesinin olmadığı yerde iyiliğin emredilmesinin ve kötülüğün yasaklanmasının bir anlamı olmaz.¹⁰⁵

Dolayısıyla Ehl-i Sünnet'in “hidayet ve dalalet Allah'ın katındadır.” şeklinde formüle edilen görüşü ile Fütüvvet eserlerindeki hidayet “Allah'ın bir vergisi ve lütfudur.” şeklindeki anlayış örtüşmektedir. Aynı şekilde hidayet ve dalalet meselesinde insanı pasifi-ze eden Sünni tutuma Fütüvvetnâmelerde de rastlanmaktadır.

¹⁰¹ Güneş, “*agm*”, s.190.

¹⁰² Mücadele, 58/22

¹⁰³ Kâşânî, “*Tuhfetu'l-İhvan*”, s.281.

¹⁰⁴ Mâide, 5/105.

¹⁰⁵ Harburtî, “*Tuhfetu'l-Vasâyâ*”, s.220.

3. Fütüvvetnâmeler ve Şiilik

Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, on iki imam, şedd bağlama vb. hususlara yapılan vurgu, fütüvvet sisteminin Şia ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur.¹⁰⁶ Ancak fütüvvet nüshalarında ifadesini bulan inanç esasları ile Şii inanç esaslarını karşılaştırdığımız zaman itikâdi açıdan bu ilişkilendirmenin sağlıklı ve tutarlı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıda zikredilen gerekçeler bu iddiayı doğrulamaktadır.

(1) Kelam tarihine baktığımız zaman genel anlamda bütün itikâdi meselelerde ihtilafın Cebriye, Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile arasında gerçekleştiğine şahit olmaktadır. Bu gruplaşmada Şia çoğu zaman Mu'tezile'nin düşüncelerini paylaşmıştır.¹⁰⁷ Çalışmamızda da görüldüğü üzere itikâdi yönden Fütüvvetnâmelere Sünni düşünce yapısı hâkimdir.

(2) Fütüvvetnâmelere göre iman kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan ibarettir. Amel ise iman bağlantılarının hükümlerine uyarak bu hükümlerin zuhur etmesi demektir. Bu anlayış, Ehl-i Sünnet'in 'ameller imanın zorunlu sonuçlarıdır.' şeklinde ifadesini bulan ve ameli, imandan ayıran düşünce yapısına uygundur. Halbuki Şia bu hususta Mu'tezile, Selefiye ve Haricilerle ortak hareket ederek ameli imanın bir cüzü kabul etmiştir. Bu ortaklık iman esaslarının tespitinde de göze çarpmaktadır. İman esasları Ehl-i Sünnet'e göre imanın şartları adı altında altı tane, Şia'ya göre ise tevhid, adalet, nübüvvet, imamet ve mead olmak üzere beş tanedir. Fütüvvetnâmelerde Ehl-i Sünnet'in iman esasları tasnifi benimsenmiştir.

(3) Halku'l-Kur'an meselesinde Kur'an'ın yaratılmadığını savunan mihne'ye karşı çıkan Ahmed b. Hanbel'in tavrı Fütüvvetnâmelerde anlatılmış, işkence karşısında ahdinden dönmediği için kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Bu övgüden hareketle Fütüvvet ehlinin Kur'an'ın yaratılıp-yaratılmadığı meselesinde, Ehl-i Sünnet ile birlikte hareket ederek Kur'an'ın yaratılmadığı görüşü-

¹⁰⁶ Gölpınarlı "Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", s.57-62.

¹⁰⁷ Mu'tezile-Şia etkileşimi için bak: Halife Keskin, Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları, İstanbul; 2000; Ümit, *age*, İstanbul, 2010; Güneş, "agm", s.183-202.

nü savunduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Ancak konu hakkında Şia'nın Mu'tezile ile ortak hareket ederek Kur'an'ın mahluk olduğunu savunduğunu görmekteyiz.

(4) Kaza, kader, hayır-şer, rızık, ecel, hidayet ve dalalet meselelerinde Ehl-i Sünnet, Allah'ın irade ve kudretini önceleyen bir bakış açısına sahipken, Mu'tezile ile birlikte Şia insanın irade ve sorumluluğunu ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu hususlarda sünnî çizgi ile paralel bir yaklaşım sergileyen Fütüvvetnâmelere göre kaza, kader, hayır-şer, rızık, ecel, hidayet ve dalalet cinsinden insanın başına gelenlerin tamamı Allah'tandır. Bunların tamamı Allah'ın yaratmasıyla olup, insan sadece kesbeden konumundadır.

(5) Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali'ye ilişkin söz ve menkıbelere çokça yer verilmiştir. Ancak bunlardan amaç, fütüvvet silsilesini Hz. Ali tarikiyle Hz. Muhammed'e ulaştırmaktır. İlk üç halife hayırla yad edilmiştir. Onlar, Şia'da olduğu gibi zulüm ve gaspla itham edilmedikleri gibi, efdal-mefdul formülünden de söz edilmemiştir.¹⁰⁸ Fütüvvetnâmelerde Hz. Aişe tazimle anılmıştır. Ayrıca diğer sahabe hakkında da olumsuz fikirlere rastlanılmamıştır.

Şia'nın en önemli inanç esaslarından olan on iki imam inancına ilk dönem Fütüvvetnâmelerinde rastlanmaz. On iki imam inancı ilk kez 1524'te yazılan Seyyid Hüseyin er-Razavî'ye ait Fütüvvetnâme ile birlikte sonraki dönemlere ait Fütüvvetnâmelerde görülen bir inanç motifidir.¹⁰⁹ Gölpınarlı'ya göre ise fütüvvet ehlinde, İснааşe-riyye Şiiliği adına on iki imamın isminden başka bir şey bulunmamaktadır.¹¹⁰

(6) Şia'ya göre Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali ve oğullarının imam ve halife olduğuna dair inanç, imanın şartlarındandır.¹¹¹ Ancak incelediğimiz Fütüvvetnâmelerde bu inancın izlerine rastlamak mümkün değildir. Ayrıca Şia'nın önemli ilkelerinden ric'at, beda' ve takiyye düşüncesi de Fütüvvetnâmelerde yer almaz. Aksine fütüvvet ehlinin içi ile dışı bir ve aynı olmalıdır.

¹⁰⁸ Sarıkaya, *Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s.100.

¹⁰⁹ Gölpınarlı "Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", s.24-25.

¹¹⁰ Gölpınarlı "Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", s.59.

¹¹¹ Fırlalı, *İmamiyye Şiastı*, s.216.

Görüldüğü üzere Fütüvvetnâmelerden tespit ettiğimiz inanç esaslarından yola çıkarak fütüvvet ehlinin şîi veya müteşeyyi bir taife olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Sonuç

Bu çalışmamızda ilk dönem Fütüvvetnâmelerinden bazılarını dikkate alarak fütüvvet ehlinin ve Ahî'nin sahip olması gereken inanç esaslarını ortaya koymaya çalıştık. Buna göre;

(1) İman sahibi olmak fütüvvete girmenin temel şartıdır. İman sahibi olmayan kâfir ve münafıklar fütüvvet teşkilatına alınmazlar. Ayrıca fütüvvet gereklerinin kendisine dayandığı inanç, doğru ve sahih bir inanç olmalıdır. Kişi sahih bir inanca sahip olmadığı zaman ayakta duramaz ve ayağı sürçer. Çünkü iman, amelin ruhu, amel ise bu ruhun tezahürüdür. Bu sebeple iman ile amel arasında zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi vardır.

(2) Fütüvvetnâmelerde inanılması gereken inanç esasları sünni düşünceye paralel olarak altı tanedir. Bunlar: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kadere inanmaktır. Bu esaslardan tevhit inancı, peygamber inancı, ahiret inancı, kaza ve kadere inanç diğer esaslara nazaran daha çok işlenmiştir.

(a) Fütüvvet düşüncesi Allah'a dayandığından tevhit inancı fütüvvetin kökü ve temelidir. Mutlak ilim, irade ve kudret sahibi bir Allah inancı, Fütüvvetnâmelerin her satırında kendisini hissettirir. Fütüvvet ehlinin sahip olduğu dik duruşun dayanağı Yüce Allah'a duyduğu güvendir. Bu güven nedeniyle hakkı üstün tuttuğu gibi cesaret sahibi, cömert, doğru ve diğergamdır.

(b) Fütüvvet inancı Allah'a dayandığından O'nun elçileri olan peygamberler, fütüvvet ehlinin önündeki en güzel örneklerdir. Fütüvvet Hz. Adem ile başlamış, peygamberler silsilesiyle Hz. Muhammed'e kadar devam etmiştir. Fütüvvet ehli peygamberlere uymalı ve onların izinden gitmelidir.

(c) Ahiret hayatı, bu hayatta yaptıklarımızın karşılığının alınacağı ebedî bir hayattır. Fütüvvetin amacı ise kişinin ahiretini korumak ve Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu sebeple fütüvvet ehli kendisini, dünyaya ait gelip-geçici şeylerden arındırmalı, ahirete ait

ebedi ve külli dileklere yönelmelidir.

(d) Fütüvvetnâmelere göre kaza, kader, hayır ve şer Allah'tandır. Ancak bu anlayış Cebriye'de olduğu gibi insan iradesini yok saymaz. Cüzi iradeye sahip olduğunu bilmekle beraber fütüvvet ehli, başına gelen her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu ve O'nun takdir ettiğine hiçbir kuvvetin mâni olamayacağını bilir. Bu inanç nedeniyle o, cesaret, metanet, emniyet ve sabır gibi övülen sıfatlara sahip olur.

(3) Fütüvvetnâmelere göre rızık veren de, alan da Allah'tır. Bu sebeple rızık kaygısıyla kimseye el açıp, yüz suyu dökmeye, alçalmaya, tasalanmaya, dünya malına tamah etmeye ve cimrilik yapmaya gerek yoktur. Çünkü yarattıklarının rızıkı Allah'ın teminatı altındadır.

(4) Fütüvvetnâmelere göre ecel Allah'ın takdir ve tayiniyledir. Allah'ın takdir ettiği ecelin öne alınamayacağı gibi tehir de edilemeyeceğine inanan fütüvvet ehli, hiçbir düşmandan korkmaz ve çekinmez. Kötülükler karşısında metanetini kaybetmez.

(5) Fütüvvetnâmeler bir takım şii unsurları ihtiva etmekle beraber itikâdi açıdan sünnî düşünce yapısına dayanan eserlerdir. Şiâ'yî diğer itikâdi mezheplerden ayıran belirgin düşüncelere Fütüvvetnâmelerde rastlanmaz. İtikâdi meselelerde Mu'tezile - Ehl-i Sünnet ihtilafı ve Mu'tezile - Şia ittifakı düşünüldüğünde Fütüvvetnâmeleri Sünnî eserler olarak kabul etmek kaçınılmazdır.

Sonuçta Fütüvvetnâmeler, Kelam ilminde olduğu gibi klasik itikâdi ve teolojik tartışmaları içermeyen, uygulamaya yönelik eserlerdir. Bu eserlerde inanç esasları sadece pratik uygulamaların dayanağı olarak mevcuttur. Bu dayanak ise Sünnî düşünce yapısıdır.

Kaynaklar

Bağdâdi, Ebu Mansur Abdülkâhir b.Tahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut,1990.

Çağatay, Neşet, *Abilik Nedir?*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1990

el-Eş'ârî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtul-İslamiyyîn ve İbtılaful-Musallîn*, Mektebetu'l- Asriyye, Beyrut, 1995.

- Fırlalı, Ethem Ruhi, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yay., İstanbul, 1984.
- Gölcük, Şerafettin, *Bâkılânî ve İnsanın Fülleri*, TDV. Yay. Ankara, 1997.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, “Burgazi ve Fütüvvetnâmesi”, (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde ss.73-153), İ.Ü. Yay., İstanbul, 1954.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, *İÜİFM*. c. 11, (1-4), (Ekim 1949-Temmuz 1950) s. 3-354. İstanbul.
- Güneş, Kamil, “Şii Kaynaklarda Şia (İmamiyye) ile Mu'tezile Arasında İttifak Ya da İhtilaf Edilen Bazı Kelami Meseleler Üzerine”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, Bakü, 2004, cilt.1, sayı.2, ss. 183-202.
- Harburî, Ahmed, “Tuhfetü'l-Vasâyâ”, (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde, s. 205-231), İ.Ü. Yay., İstanbul, 1950.
- Karadeniz, Osman, *Ecel Üzerine*, İzmir, 1992.
- Kâşânî, Abdülrezzak, “Tuhfetü'l-İhvan”, (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde, s. 261-296), İ.Ü. Yay., İstanbul, 1950.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim, *Risale-i Kuşeyri*, (Çev. Ali Arslan.), Arslan Yay., İstanbul, 1980.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitabu't-Tevhid*, Dar Sader Yay., Beyrut, 2010.
- Nâsırî, “Fütüvvetnâme”, (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde, s.311-352). İ.Ü. Yay., İstanbul, 1950.
- Necm-i Zerkûb, “Fütüvvetnâme”, (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde, s.235-261). İ.Ü. Yay., İstanbul, 1950.
- Ocak, A. Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, c.13, ss. 261-263, İstanbul, 1996.
- Ocak, A. Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, c.13, ss. 264-265, İstanbul, 1996.
- Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn, *Ebli Sümmet Akaidi*, (çev. Şerafeddin Gölcük), Kayıhan Yay., İstanbul, 1988.
- Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmud, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn, Maturidiyye Akaidi*, (çev. Bekir Topaloğlu), DİB. Yay. Ankara, 1998.
- Sarıkaya, M Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Ankara, 2002.

- Semnâni, Alâ al-Devle, “Fütüvvet Hakkında Risâle”, (*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, içinde, s. 296-311). İ.Ü. Yay., İstanbul, 1950.
- Sülemi, Ebi Abdirrahman Muhammed b. el-Hüseyin, *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev.Süleyman Ateş), AÜİF. Yay., Ankara, 1977.
- Taftazânî, Sâ'duddîn Mesud b. Ömer, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi, Şerhu'l-Akâid*, (Haz. S. Uludağ), Dergah Yay., İstanbul, 1991.
- Tunç, Cihat, “Ecel”, *DİA*, c.10, s. 380-382. Ankara, 1994.
- Ümit, Mehmet, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi, Zeyd b. Ali'den Kâsım er-Ressi'nin Ölümüne Kadar*, İSAM Yay., İstanbul, 2010.
- Yüksel, Emrullah, *Sistematik Kelam*, İz Yayınları, İstanbul, 2005.